

והוינן בה: אמנם **אשכחן**, מצאנו שהתחדש דין גלגול שבועה **בסוטה** דהיא דין של "איסורא". אבל **בממונא**, **מנלן?** מנין לנו שדין גלגול שבועה התחדש אף בדיני ממונות? (168) והלא אין למדים את דיני ממונות מדיני איסורים! (169)

ומשנינן: **תנא דבי רבי ישמעאל** [שנה תנא מבית מדרשו של רבי ישמעאל]: הדבר נלמד בקל וחומר:

כז-א ומה בשבועת **סוטה**, שהתורה הקלה עליה, בכך שלא ניתנה להתבטע בעד אחד, שאם יש עד אחד המעיד עליה שנסתרה לאחר הקינוי אין בעלה יכול לתבעה להשבע, (170) ובכל זאת התורה החמירה עליה לומר **שמגלגלין** עליה גלגול שבועה נוספת על שעת האירוסין.

אם כן, **ממונן**, שהתורה החמירה עליו, בכך

שניתן להתבטע בעד אחד, שאם אדם טוען שחברו חייב לו ממונן ועד אחד מסייעו, בידו לתבוע שבועה מחברו, (171) וכי אינו דין שנחמיר בו גם לענין **שמגלגלין** בו גלגול שבועה?!

ומכאן שגם בממונן התחדש דין גלגול שבועה. (172)

עד כאן הגמרא הביאה מקור לדברי משנתנו, האומרת: "וזוקקין [המטלטלין] את הנכסים שיש להם אחריות לישבע עליהן [בגלגול שבועה]".

הדוגמא הרגילה של גלגול שבועה המובאת במשנתנו היא בטענת ודאי. כגון: ראובן הטוען בודאות שקנה משמעון מטלטלין וקרקע, ועד אחד מסייעו, אזי, על הקרקע בפני עצמה אי אפשר לחייב שבועה, אך מאחר ששמעון התחייב שבועה על

168. ששינוי במשנתנו: "וזוקקין את הנכסים שיש להם אחריות לישבע עליהן". [הגמרא הביאה את גלגול שבועה שבסוטה, מפני שלהלן לומדים ממנו את גלגול שבועה שבממונן].

169. "ממונא מאיסורא לא ילפינן" [לעיל ב ב, ועוד].

170. בתחילת מסכת סוטה הגמרא אומרת שצריך שני עדים שראוה שנסתרה. והגמרא לומדת זאת בגזרה שוה "דבר" "דבר" מממונן. כך פירש רש"י.

ובספר המקנה תמה על דברי רש"י, שהגמרא במסכת סוטה אינה לומדת זאת "דבר" "דבר" מממונן, אלא מדרשה אחרת. עיין שם עוד.

ורבי עקיבא איגר תמה על דברי רש"י: כיצד אפשר ללמוד מממונן שאין משיבעים סוטה על

ידי עד אחד שנסתרה? והלא בממונן עצמו, אמנם אי אפשר לחייב אדם ממונן על ידי עד אחד, אבל, מכל מקום אפשר להשביעו על ממונן על ידי עד אחד. וכדלהלן בגמרא!

171. שנאמר [דברים יט טו]: "לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת". ודרשו חז"ל [שבועות מ א]: דוקא לכל עון ולכל חטאת אינו קם, אבל קם הוא לשבועה. [רש"י].

172. מדברי הגמרא כאן עולה שהכלל "ממונא מאיסורא לא ילפינן" — אין למדים ממונן מאיסורן לא נאמר אלא לענין "במה מצינו". [כלומר: כשאנו באים לדמות דין אחד לדין שמצאנו במקום אחר]. אבל לענין "קל וחומר" לומדים ממונן מאיסור. וכן עולה מתוספות ד"ה נאמרה שבועה. וכן כתב הריטב"א.

המטלטלין, מגלגלים עליו שבועה על הקרקע.

ובמסכת שבועות⁽¹⁷³⁾ מובא חידוש נוסף בענין גלגול שבועה, שמגלגלין שבועה אף על טענת ספק, כשהתובע אינו טוען בודאות שהנתבע חייב לו ממון, אלא חושד בו בלבד, וכדלהלן:

חכמים תקנו שותף יכול להשביע את שותפו אף בטענת ספק. כגון שאומר השותף לחבירו: "רצוני שתשבע לי שלא נטלת משלי מאומה". ושבועה זו נקראת "שבועת השותפין"⁽¹⁷⁴⁾.

אין בכוחו של השותף להשביע את שותפו בשבועת השותפין אלא לפני שחלקו את הרכוש המשותף, אבל לאחר שחלקו ביניהם את הרכוש, שוב אינו יכול להשביעו.

אך אם אירע שלאחר שחלקו התחייב אחד מהם שבועה לחברו על דבר אחר, אזי חברו יכול לגלגל עליו שבועה אף על ענין השותפות בעבר, ולומר לו: השבע לי עתה שלא נטלת משלי מאומה בזמן שהיינו שותפים.

ויש ללמוד מכאן שגלגול שבועה התחדש אף בטענת ספק.⁽¹⁷⁵⁾

והגמרא מבררת מנין למדו חכמים שגלגול שבועה התחדש אף בטענת ספק:

הרי המקור לגלגול שבועה בדיני ממון נלמד מקל וחומר מסוטה, וכפי שהובא בגמרא לעיל, ואם כן יש לדון:

והוינן בה: **אשכחן ודאי**, מה שמצינו שיש ללמוד בקל וחומר מסוטה שמגלגלים שבועה נוספת גם בממון, לא מצינו זאת אלא על טענת ודאי בממון, אך על טענת ספק בממון אי אפשר ללמוד גלגול שבועה מסוטה, על אף שטענת סוטה היא טענת ספק, וטעמו של דבר:

"שבועת סוטה" עיקרה באה על טענת ספק, כי בעל שקינא לאשתו והיא נסתרה, אזי הבעל חושד באשתו 'שמא' היא נטמאה. ומשביעה מכח טענת ספק בלבד.

וכיוצא בזה אף גלגול השבועה בא על טענת ספק: כגון שחושד בה שמא נטמאה בעודה ארוסה, ומשביעה על כך בגלגול שבועה [מאחר שהתחייבה שבועה על זנות בזמן הנישואין].

אך לעומת זאת, "שבועת ממון" [כגון 'שבועת עד אחד' או 'שבועת מודה

173. מה א.

175. אך לא על כל ספק מגלגלין. ובודאי אם אדם התחייב שבועה לחבירו, אין חברו יכול לגלגל עליו שבועה ולומר לו השבע לי שלא גנבת לי דבר מעולם. אלא דוקא בספק שיש לחוש לו קצת, כגון שותף שחושד שחברו נטל משלו. ששותף מורה היתר לעצמו בכך, [כנ"ל בהערה הקודמת] רק בזה וכיוצא בו מגלגלים שבועה. [תוספות, רא"ש].

174. הטעם שחכמים תקנו שבועה בשותפין זהו משום ששותף מורה לעצמו היתר ליטול משל חברו שלא כדין. וכיוצא בזה תקנו שבועה באריסין [אדם שעובד בשדה חברו ונוטל את פירותיה ונותן שלישי או מחצה לבעל השדה] וכדומה.

מסוטה אלא כשהגלגול הוא כעין עיקר השבועה. וכשם שעיקר השבועה בממון בא על טענת ודאי, כך גלגול שבועה בממון אינו בא אלא על טענת ודאי.

ולכן יש לדון: בטענת ספק ממון [כגון בשותפין שחלקו, וכדלעיל], מנלן שגם שם מגלגלין שבועה? (178)

ומשינין: מהא דתניא: רבי שמעון בן יוחאי אומר: נאמרה שבועה בחוץ, בדיני ממונות, שהשבועה נעשית בבית דין, מחוץ לעזרה. ונאמרה שבועה בפנים, בסוטה, הנשבעת בתוך העזרה. ויש ללמוד את דיני השבועה

במקצת], עיקרה באה על טענת ודאי. כגון, ראובן טוען בודאות (176) ששמעון חייב לו כסף, ועד אחד מסייעו, או אפילו אם אין עד מסייעו, אם הודה שמעון במקצת, הרי זה מתחייב שבועה על הממון שכופר בו. (177)

והיות וגלגול שבועה בממון נלמד מגלגול שבועה בסוטה, עלינו לדמותו לסוטה: כמו שבסוטה הגלגול הוא כעין עיקר השבועה, כך בממון הגלגול הוא כעין העיקר.

וכשם שעיקר השבועה בסוטה בא על טענת ספק, וכך גם הגלגול בא על טענת ספק, הרי כיצא בזה בממון, אין בכוחנו ללמדו

זה כטענת ודאי. הואיל ובודאי הפקיד בידו ואינו יודע שנפטר מלשלם. אבל הרמב"ן והרשב"א דחו דעה זו]. ועיין להלן בהערה הבאה.

178. קשה: והלא גם בממון מצאנו שבועה שעיקרה באה על הספק. דהיינו שבועת השומרים [וכנ"ל בהערה הקודמת]! ואם כן נאמר שכשם שעיקר שבועת ממון באה בספק [בשומרים] כך גם מגלגלים בה על טענת ספק! ומה קשה לגמרא?

ותירץ הרשב"א [במסקנתו]: דין גלגול שבועה בממון נלמד קל וחומר מסוטה. ותחילת הקל וחומר כך היא: "ומה סוטה שלא ניתנה ליתבע בעד אחד מגלגלין, ממון שניתן להתבע בעד אחד אינו דין שמגלגלין". ומכאן שהקל וחומר מושתת על כך שממון נותן להתבע בעד אחד. ובעד אחד אין נשבעים אלא על טענת ודאי. וכיצא בזה גלגול שנלמד ממנו אינו בא אלא טענת ודאי. שהרי "דיו לבא מן הדין להיות כנדון" [זהו כלל שנאמר בכל קל וחומר, שאי אפשר לתת לדבר הנלמד מן הקל וחומר חומרא יותר גדולה ממה שמלמד עליו] וכן כתב

176. כך הוכיח הרשב"א מסוגייתנו [בתירוץו האחרון ד"ה אשכחן... "והנכון" וכו'] וכן משמע מתוספות הרא"ש. אבל הראשונים נחלקו בדבר: הרי"ף סובר שהטוען את חברו טענת שמא, ועד אחד מעיד בדבר. חייב שבועה, ורבנו אפרים ור"י מיגאש פוטרם. [הובאו בראשונים שבועות מ א. ועיין שם ועיין רמב"ן וריטב"א כאן].

ובשלחן ערוך חשן משפט עה כג פסק: "טענו בספק על פי העד. כגון פלוני אמר לי שנטלת משלי מנה והוא כופר, והביא העד משביעו שבועה דאורייתא כאילו היה טוענו טענת ברי".

ובביאור הגר"א שם הביא את ראית הרשב"א מסוגייתנו. וכתב על זה "והוא נכון מאוד". ועיין לעיל הערה .

177. יש שבועה נוספת בממון: שבועת השומרים [אדם שהפקיד אצל חברו בהמה או כלים ונגנבו וכדומה, נשבע שלא פשע בהם]. ושבועה זו באה על טענת ספק. שהרי המפקיד אינו יודע בודאות שהשומר פשע בשמירתו. ובכל זאת הוא משיעו שלא פשע בה. [יש דעה בראשונים שכל עוד לא החזיר את הפרעון הרי

שבחוץ [ממון] מדיני השבועה שבפנים
[סוטה] בלימוד של "מה מצינו": (179)

מה, כמו שבשבועה האמורה בפנים עשה בה
הכתוב ספק כודאי, שמגלגלין בה שבועה על
טענת ספק כאילו היא ודאי (180), אף שבועה

האמורה בחוץ, עשה בה הכתוב ספק כודאי.
וכשם שמגלגלין שבועה בממון על טענת
ודאי, כך מגלגלין על טענת ספק. (181)

עד כאן ביארה הגמרא את מקור דין גלגול
שבועה.

בתוספות הרא"ש בקיצור.

ומכאן מוכח שעד אחד אינו משיב אלא אם
התובע טוען טענת ודאי. ושלא כדעת האומרים
שעד אחד משיב על טענת ספק [ראה לעיל
הערה 176].

[ולדעת הסוברים שעד אחד משיב אף על
טענת ספק, צריך לומר כתירוצי הרמב"ן, ששאלת
הגמרא כאן היא על שבועת מודה במקצת שבאה
בטענת ודאי. מנין שמגלגלין בה על הספק, אבל
בשבועת השומרים לא היה קשה דבר, שהרי
עיקרה באה על הספק. [וכן שבועת עד אחד
לדעה זו].

[ועוד יש לומר, שלדעה זו אף טענת שמא
בעד אחד נחשבת טענת ודאי. מפני שהתובע
טוען את הנתבע ברי לי שהנך חייב לי מנה
שהרי פלוני מעיד על כך. והאחרונים דנים בדבר
במקומו].

179. תוספות ותוספות הרא"ש והרשב"א נקטו
שלימוד הגמרא כאן הוא "במה מצינו" [אך
הריטב"א פירש שהלימוד הוא מגזרה שוה].

וכתבו התוספות: אי אפשר ללמוד את עצם
גלגול שבועה במה מצינו מסוטה, שהרי "ממונא
מאיסורא לא ילפינן" [אין למדים ממון מאיסור].
ולפיכך, תחילה אנו לומדים את עיקר דין
גלגול שבועה בממון בקל וחומר מסוטה. [ובקל
וחומר לומדים ממון מאיסור וכנ"ל הערה 172]
ולאחר שלמדנו את עיקר הגלגול שבממון
מסוטה, מעתה אנחנו יכולים ללמוד את הדינים
האמורים בגלגול שבועה במה מצינו מסוטה.
[וכן כתבו תוספות הרא"ש והרשב"א].

180. לשון הגמרא שעשה בה "ספק כודאי"
קשה, שהרי בעל שטוען בודאות שאשתו זינתה
הרי היא אסורה עליו ואינו משיב! [דין זה
מובא בריטב"א ד"ה ומה סוטה].

ובאילת השחר פירש שהכתוב עשה בה ספק
נסתרה לפני הנישואין [על ידי גלגול] כודאי
נסתרה לאחר הנישואין.

ובפשטות יש לפרש, שעשה בה ספק כודאי
היינו שטענת ספק בגלגול שבועה שבסוטה,
חשובה כטענת ודאי בשבועה שבכל התורה.
[ובענין סוטה עצמה יש סיבה צדדית לכך שאין
משיבים בטענת ודאי, מפני שהיא נאסרת עליו
ואין ההשקאה מתירתה. אבל אין זה מפני
שטענת ודאי חלשה יותר מספק].

181. לכאורה תירוץ הגמרא לא מובן: והלא
בסוטה שמגלגלין בה על הספק, הגלגול הוא
כעין עיקר השבועה. ואם כן גם בממון אין
לגלגל שבועה אלא על טענת ספק, כעין העיקר,
וכפי שהגמרא הקשתה לעיל! [וכן הקשה
מהרי"ט עיין שם].

ולדברי תוספות הרא"ש והרשב"א הנ"ל
[הערה 178] דברי הגמרא מובנים מאוד:

כל טענת הגמרא התבססה על הכלל של "דיו
לבא מן הדין להיות כנדון". כי מאחר שגלגול
שבועה נלמד בקל וחומר שמבוסס על שבועת
עד אחד, ושבועת עד אחד אינה באה אלא על
טענת ודאי, אם כן אין לגלגל שבועה אלא
בטענת ודאי.

וכל זה שייך לענין הקל וחומר, אבל עכשיו

ועתה הגמרא מבארת עד כמה גדול כוחה של גלגול שבועה:

שינוי במשנה שלמרות שאין נשבעין על הקרקע בפני עצמה, בכל זאת מחמת גלגול שבועה יש בכוחו של התובע לחייב את הנתבע להשבע עליה.

והוינן בה: עד היכן כוחה של גלגול שבועה, לגלגל שבועה בדבר שאין נשבעין עליו?

ומשנינן: אמר רב יהודה: אמר רב: גלגול שבועה הוא עד כדי כך, דאפילו אמר ליה התובע לנתבע אחר שהתחייב לו שבועה, 'השבע לי גם שאין עבדי אתה', חייב הנתבע להשבע לו שאין הוא עבדו.

והניחה הגמרא שהתובע טוען כלפי הנתבע

השבע לי שאינך עבדי הכנעני⁽¹⁸²⁾, ואין נשבעין על עבדים כנענים⁽¹⁸³⁾. ורב השמיענו, שלמרות שאין נשבעין על עבדים בפני עצמם, בכל זאת נשבעים עליהם על ידי גלגול שבועה.

[ולהלן הגמרא תפרש מדוע יש חידוש בטענת "עבדי אתה" יותר מאשר בתביעת קרקע⁽¹⁸⁴⁾].

ומקשינן: וכי מגלגלין שבועה על טענה שכזו?! והלא, החוץ, שמותי משמתינן ליה! הרי מי שטוען כך כלפי חברו בית דין מנדים אותו! וכמבואר בברייתא:

דתניא: [א] הקורא לחבירו 'עבד כנעני' – יהא בנידוי. בית דין מנדים אותו⁽¹⁸⁵⁾ בעונש שהוא מידה כנגד מידה, שהואיל וזילזל

182. ריטב"א. [והטעם לכך שהגמרא הבינה שמדובר בטענת עבד כנעני ולא בעבד עברי, נראה שזהו משום שאם מדובר בעבד עברי הגמרא הבינה עתה שנשבעים עליו אף את עיקר השבועה. ולא רק גלגול. וכפי שמוכח מקושית הגמרא להלן על רבא, או משום שסתם "עבד" שבש"ס הוא עבד כנעני].

183. שבועות מב ב. [הטעם לכך שאין נשבעים על עבדים היינו משום שעבדים הוקשו לקרקע ואין נשבעין על הקרקעות. כמבואר בגמרא שם].

184. שהרי שאלנו "עד היכן גלגול שבועה"? כלומר: עד היכן כחה גדול יותר ממה ששינוי במשנה שמגלגלין על קרקע.

185. ואינו מנודה מעצמו עד שביית דין ינדוהו. תוספות בשם רבנו תם. והעתיקוהו הראשונים. וכן משמע מרש"י.

הגמרא לומדת את דין גלגול שבועה שבממון במה מצינו מסוטה. [ואין זה מבוסס על הקל וחומר מעד אחד] ולפיכך אין שייך לומר כאן "דיו" וכו', שהרי בסוטה [שממנה למדנו לדיני ממונות], משיעיים על טענת ספק. [עייין לעיל הערה 179].

[וכל זה נכון לפירוש תוספות הרא"ש והרשב"א, אבל הרמב"ן והריטב"א ביארו את שאלת הגמרא כאן בדרך אחרת. והובא לעיל בהערה 178.]

ואכן, הריטב"א גם כאן מפרש בדרך אחרת: לימוד הגמרא כאן "נאמרה שבועה בפנים" וכו' הוא ב"גזרה שוה" [ולא במה מצינו] ואין צורך בגזרה שוה ללמד על גלגול שבועה בטענת ודאי, שהרי זה נלמד מקל וחומר, ובעל כרחך הגזרה שוה באה ללמד שמגלגלין ספק על שבועה שעיקרה ודאי. ועייין שם עוד. ועייין שיטה לא נודע למי].

בכבוד בן ישראל, אף אחרים יזולזלו בכבודו. (186)

יורד עמו לחייו. שמותר לו לשונאו, ואף למעט את פרנסתו ולירד לאומנותו. (188)

עד כאן דברי הברייתא.

ומבואר בברייתא, שהקורא לחברו "עבד כנעני" הרי הוא נענש על כך בנידוי, ואם כן קשה: כיצד אמר רב שהאומר לחברו "עבדי אתה" מגלגלין עליו שבועה? (189)

[ב] הקורא לחברו 'ממזר' – סופג את הארבעים. לוקה ארבעים מכות מדרבנן, והוא עונש פחות חמור מנידוי. (187)

[ג] הקורא לחברו "רשע" אין בית דין מתעסקים בזה להענישו, אך חברו עצמו

ומה הוא נידוי?

כתב שלחן ערוך [יורה דעה שלד ב]: אין יושבים בארבע אמותיו. חוץ מאשתו ובניו, [ויש אומרים שאף לבני ביתו מותר, ויש להקל. רמ"א]. ואין אוכלים ושותים עמו, ואין מזמנים עליו, ואין כוללים אותו לכל דבר שצריך עשרה. ואסור בתכבוסת ובתספורת ובנעילת הסנדל כאבל. [ועיין שם עוד].

186. כך פירש רש"י.

ותוספות כתבו: האומר על חברו שהוא עבד כנעני הרי זה כאומר עליו שהוא ארו. שנאמר [בראשית ט כה]: "ארור כנען". ולפיכך מנדים אותו. כלומר: מקללים אותו ואומרים שהוא ארו. וחלים עליו דיני נידוי. [וכן פירש הריטב"א והביא מקור לדבר ממסכת שבועות לו א "ארור, בו נידוי, בו אלה, בו חרם"].

[ונראה שהוקשה לרבנו תם על פירוש רש"י, מדוע הקורא לחברו ממזר אינו בנידוי? והלא אף זה ביזהו, וראוי לבזותו בנידוי שהוא עונש החמור ממלקות. וכפי שכתב רש"י עצמו להלן! ולפיכך פירש רבנו תם שהטעם לכך שמנדים את הקורא לחברו עבד זהו משום שאומר עליו שהוא ארו. ואין זה שייך בממזר. שהרי אינו ארו].

187. מדה כנגד מדה. הוא גרם לו להיות מחייבי מלקות [דהיינו שאם יבוא על בת ישראל כשרה ילקה], לפיכך הוא לוקה ארבעים. [ריטב"א.

ועיין תוספות. ועיין מהדיר על הריטב"א הערה 635].

188. לעסוק באומנתו במטרה להתחרות בו ולמעט את מזונותיו.

וכתב הריטב"א שאף זה מידה כנגד מידה. שהקורא לחברו רשע גורם למעט את מזונותיו, שהרשע אין הבריות מרחמים עליו.

וכל זה על פי מה שפירש רש"י כאן. אבל רש"י במסכת בבא מציעא עא א כתב שקשה בעיניו שיתירו חכמים להנקם ולגמול רעה. [והקשה קושיא נוספת על פירוש זה עיין שם]. ולפיכך פירש: הקורא לחברו רשע "רגיל [חברו] להתקוטט עמו [להקניטו] כאילו הכהו וכאילו בא להורגו".

189. בפשטות כוונת הגמרא שמאחר שאסור לומר על חברו שהוא עבד כנעני, ומנדים אותו, אם כן ודאי בית דין לא מזדקקים לטענה כזאת. אך רבי עקיבא איגר תמה על כך: בברייתא מדובר בקורא לחברו עבד וידוע לנו שאינו עבד, ולפיכך מנדים אותו [ואין נזקקים לטענתו], אבל בהסבר דברי רב יש לומר, שמדובר באדם שתובע את חברו שהוא עבד וטוען שהאמת היא כך, [ואין אנו יודעים בודאות שהוא שקרן], ולמה לא יוכל להשביעו על כך? וצריך עיון.

וכן הקשה בספר המקנה [עיין שם מה שתירץ. ועיין ברכת שמואל, בירורי השיטות, ואילת השחר].

ומקשינן: אמנם האומר לחברו "עבדי הכנעני אתה", יש מקום לומר שאין משביעין על טענה זו מפני שעבד כנעני גופו קנוי לאדונו כשורו וחמורו, ולכן הרי זה כתובע את גופו של חברו. ואדם הוקש לקרקע ואין נשבעין עליו,

אבל, לפי מה שאמר רבא, שמדובר באומר לחברו "עבדי העברי אתה", קשה:

הרי בודאי עבד עברי אינו קנוי לאדונו כשורו וחמורו, ואם כן, **האי טענתא מעלייתא היא!**

והיינו, טענת "עבדי העברי אתה" היא טענה שמחייבת עיקר שבועה, שהרי התובע אינו טוען שגופו של האדם קנוי לו, אלא, רק תביעת **ממונא אית ליה גביה**, שטוען כי חברו חייב לעבוד אותו שש שנים או ישלם לו ממון במקום עבודתו [ולצאת ב"גרעון

ומתריצין: **אלא, אמר רבא: יש לפרש את דברי רב יהודה אמר רב דלעיל** (190) בדרך אחרת:

וכך אמר רב: כחו של גלגול שבועה גדול מעיקר השבועה, עד כדי כך שאפילו אם אמר לו **"הישבע לי שלא נמכרת לי בתורת עבד עברי"**, מגלגלין עליו שבועה [מפני שהקורא לחברו 'עבד עברי' אינו נענש בנידוי, ולפיכך אין שום סיבה שלא לגלגל עליו שבועה (191)].

ומדברי רבא מוכח, שהתובע את חברו ואומר שהוא עבדו העברי, אין נשבעין 'עיקר שבועה' על טענה זו, (192) אלא דוקא על ידי גלגול. [ובכך גדול כח גלגול שבועה מכח עיקר השבועה].

והטעם לכך שאין נשבעין עיקר שבועה על טענת "עבדי העברי אתה", הוא מפני שאדם הוקש לקרקע, (193) ואין נשבעים על קרקעות.

אותם [את העבדים הכנענים] לבניכם אחרים לרשת אחוזה". הקישן הכתוב לשדה אחוזה. ולדעת רש"י למרות שהכתוב מדבר בעבד כנעני, לאו דוקא הוא. אלא כל אדם הוקש לקרקע, ואפילו בן חורין.

אבל דעת הריטב"א והר"ן שדוקא עבד כנעני הוקש לקרקע ולא עבד עברי. [וכנראה גם התוספות לעיל שם סוברים כן. שכתבו לענין בן חורין שלא הוקש לקרקע. ומסתבר שהוא הדין לעבד עברי. והכתוב לא דיבר אלא בעבד כנעני]. ועיין ר"ן וריטב"א בביאור הגמרא כאן לשיטתם.

194. שהרי מציאתו שייכת לעצמו [בבא מציעא יב א. ועיין היטב בגמרא שם ע"ב]. ובידו להגביה ממון של רבו [בשליחות רבו] על מנת

190. דברי רבא אינם דברי עצמו אלא בא לפרש את דברי רב יהודה אמר רב שמואל. [כך מוכח מרש"י ד"ה היינו קרקע שכתב "ומאי רבותא דרב יהודה", והגמרא מתיחסת לתירוץ רבא. וכן משמע מרש"י לעיל ד"ה דאמר ליה. וכן מוכח מהריטב"א].

191. כן יש לפרש לפי הפשטות. [אבל לפי פירוש המקנה בקושית הגמרא דלעיל, יש לפרש בדרך אחרת עיין שם].

192. כגון: אם עד אחד מסייע לדבריו.

193. כך סובר רש"י לעיל [ז א שיש להם אחריות] ומקורו מהגמרא לעיל כב ב בענין עבד כנעני, שנאמר [ויקרא כה מ]: "והתנחלתם

כסף"]. ומה בכך שגופו של האדם הוקש לקרקע? והלא אין זה תובעו את גופו אלא תביעת ממון בלבד!

ומתריצין: **רבא** הסובר אין נשבעין עיקר שבועה על טענת "עבדי העברי אתה", הולך לטעמיה, במקום אחר.

דאמר רבא: עבד עברי גופו קנוי לאדונו⁽¹⁹⁵⁾ [למרות שאינו ממש כשור וחמור]. ונמצא שהטוען "עבדי העברי אתה" הרי זה כטוען שגופו שייך לו, ואדם הוקש לקרקע, ולפיכך אין נשבעין עליו עיקר שבועה.⁽¹⁹⁶⁾

ורב יהודה השמיענו שכוחו של גלגול גדול עד כדי כך, שלמרות שאין נשבעין עיקר שבועה על טענת "עבדי העברי אתה", בכל זאת נשבעין על כך על ידי גלגול.

ותמהינן: מאחר שביארנו שעבד עברי גופו קנוי, **אי הכי, היינו קרקע!**

דהיינו, אם כן, הרי זה כקרקע, שהרי אדם הוקש לקרקעות, וכבר שנינו במשנתנו שמגלגלים שבועה על קרקע, ומדוע הוצרך רב יהודה להשמיענו שמגלגלים שבועה על טענת "עבדי אתה"? והלא יש ללמוד זאת מדברי המשנה!

ומתריצין: **מהו דתימא**, לולי דברי רב יהודה, היית יכול לומר שדוקא על תביעת קרקע [כגון, ראובן טוען לשמעון "קניתי ממך את שדך", ושמעון כופר וטוען לא מכרתי לך], בזה הוא שאמר התנא מגלגלין שבועה על שמעון הנתבע, מפני שאין לו לשמעון שום הוכחה אחרת שלא מכר לראובן את שדהו. וגם אם יטען שמעון שיש לו הוכחה לטענתו, שהרי אילו היה מוכר לראובן את שדהו הכל היו יודעים על כך, ולכן אינו צריך להשבע, אין בדבריו כלום, משום **דעבדי אינשי דמזבני בצנעה, אם איתא דזבין, לית ליה קלא**. דהיינו, אנשים עשויים למכור את שדותיהם בצנעה, ולפיכך אפילו אם שמעון מכר את שדהו, אין קול [פרסום] לדבר, ולכן חייב להשבע באמצעות גלגול שבועה.

וכל זה בתביעת קרקע.

אבל **האי**, הטוען לחברו "נמכרת לי לעבד עברי", הרי הנתבע פטור משבועת גלגול משום שיכול להוכיח את דבריו, ולטעון כנגדו: **אם איתא דזבין, קלא אית ליה!** אילו היה נמכר לעבד, בודאי היה יוצא על כך קול, ומאחר שאין קול לדבר, בודאי לא נמכר לעבד! והיה עולה בדעתנו לומר שטענת הנתבע צודקת, ואין מגלגלים עליו שבועה.

כנענית — שבן חורין אסור בשפחה כנענית, ואילו עבד מותר בה מפני שגופו קנוי לענין האיסור הזה. רמב"ן וריטב"א שם, ועיין שם.

196. כדלעיל הערה 193 בשם רש"י. [והר"ן והריטב"א חולקים. עיין שם].

לזכות בו לאחרים [רשב"א וריטב"א לעיל טז א, על פי עירובין עט ב, ומעשר שני ד ד].

195. לענין שאם הרב מחל לו על חיוב עבודתו, אין מחילתו מועילה. מפני שגוף העבד קנוי לו, וצריך להקנותו לעצמו בקנין [רשב"א טז א]. [ויש אומרים שגופו קנוי לענין איסור שפחה

לפיכך, קא משמע לך, השמיענו רב יהודה שאין זו הוכחה מספקת, ובכל זאת מגלגלים עליו שבועה.

מתניתין:

משנתנו עוסקת בקנין "חליפין" (197).

בדרך כלל קנין חליפין נעשה על ידי נתינת "סודר". כגון: ראובן הרוצה לקנות כלי משמעון בעשרה זוז, נותן ראובן לשמעון סודר, והרי זה כאילו החליפו את הסודר והכלי זה בזה. (198) ומיד כאשר שמעון קיבל את הסודר, באותה שעה זכה ראובן בכלי, בכל מקום שהוא [אפילו לפני שמשך אותו לרשותו], והתחייב לשלם לשמעון את תמורתו, עשרה זוז. (199)

וכיון שראובן קונה את הכלי מיד:

א. אין אחד מהם יכול לחזור בו מהקנין.
ב. אם הכלי נשרף לפני שהגיע לידי ראובן, ובא ראובן הקונה וטען לשמעון המוכר: 'לא קבלתי ממך את הכלי לפיכך לא אשלם לך עשרה זוז' — אין בדבריו כלום, שהרי ראובן כבר זכה בכלי בעודו ברשות שמעון. והרי זה כאילו הכלי בא לידו, ונשרף ברשותו. ולפיכך ראובן חייב לשלם את עשרת הזוז שהתחייב תמורת הכלי.

המקור לקנין חליפין הוא ממה נאמר במגילת רות [ד ז]: "וזאת לפנינו בישראל על הגאולה [המכירה], ועל התמורה, לקיים כל דבר — שלף איש נעלו ונתן לרעהו". כלומר הקונה היה נותן את נעלו למוכר, וכזה היה מתקיים הקנין.

בכתוב לא הוזכר בענין חליפין אלא נעל,

וכדלהלן בגמרא].

198. ישנם שני סוגי חליפין:

א. חליפי שוה בשוה — כלומר: אדם שמחליף שור בעד חמור וכיוצא בזה. ואינו משלם דמים עבור השור, אלא החמור בפני עצמו ניתן במקום השור.

ב. "קנין סודר" — כלומר: אדם שמוכר לחברו שור, והקונה מתחייב לשלם לו דמים כגון מאה זוז. והקונה נותן למוכר סודר שאינו שוה אפילו זוז אחד. ועל ידי כך השור נקנה לו. ומתחייב לשלם את מאה הזוז בדמי השור. יש ראשונים שסוברים שיש הבדל בין שני סוגי החליפין הללו ויש חולקים [עיין בתוספות ובראשונים ב"מ מז א, וברשב"א כאן].

199. ביארנו את ענין חליפין כדעת רב [בבא

197. למסקנת הגמרא משנתנו מדברת בקנין חליפין בכל דבר מלבד מעות.

לדעת רוב הראשונים אף קרקעות נקנות בחליפין. [מלבד "יש מפרשים" שהביא הרמב"ן ע"ש].

ונראה שמשנתנו באה להשלים את המשניות הקודמות שלא שנינו קנין חליפין בענין קניני קרקעות ומטלטלין [לעיל כו א] ובענין קניני הבהמות [לעיל כה ב]. וכן נראה מדברי הריטב"א כאן. וכן כתב המגיה על תוי"ט קדושין א ה. [ועיין בהערת לעיל כו א].

[הטעם שחליפין נשנו כאן בפני עצמם, יש לומר שזהו משום שמועילים בכל הדברים הנ"ל ולא רק באחד מהם. לפיכך נשנו כאן ביחס לכל הדברים כאחד.

ועוד, מפני שמשנתנו מוציאה את המטבע מכלל שאר המטלטלין ואינו נקנה בחליפין

ומשנתנו דנה מה דינם של חפצים אחרים, האם יכולים הם לשמש כ"סודר" לגבי קנין חליפין.

ביאור המשנה שלפנינו הוא לפי ההוה אמינא שבגמרא:

כל "הנעשה דמים באחר" [זהו כינוי למטבע, שהקונה רגיל ליתנו למוכר בתורת דמי המקח, אזי, אם הקונה נתנו למוכר בתורת קנין חליפין, כיון שזכה זה, המוכר, במטבע, באותה שעה נתחייב זה, הקונה, באונסי חליפיו.

כלומר: המקח נקנה לקונה בכל מקום

שהוא, ואם המקח אבד באונס אין אחריותו של המוכר עליו, שהרי כבר זכה בו הקונה. אלא, הקונה הפסיד, ועליו לשלם למוכר את הדמים שפסק עמו. (200)

המשנה הוצרכה להשמיענו שקנין חליפין נוהג גם במטבע, (201) מפני שאם הקונה נתן את המטבע בתורת קנין כסף הוא לא קנה את המקח עד שימשוך. (202) ולכן, היה עולה בדעתנו לומר, כשיוצא בזה, אפילו אם ניתן המטבע בתורת חליפין, הוא אינו קונה. ולפיכך הוצרכה המשנה ללמדנו שמטבע כן קונה את המקח אם נתנו אותו בתורת קנין חליפין. (203) (204)

202. בבא מציעא מד א. ונחלקו רבי יוחנן וריש לקיש בסוגיתנו [בעמ' ב] מהו טעם הדבר.

203. כך פירש רש"י בסוף משנתנו. וכן בתחילת הגמרא.

וקשה: כל המטלטלין קונים בתורת כסף. [שהרי שוה כסף ככסף. כמבואר במשנה בתחילת המסכת. ובתוספות שם ד"ה בפרוטה] ואם כן מדוע המשנה הוצרכה להשמיענו דוקא במטבע שקונה בתורת חליפין? והלא דין המטבע כדין כל המטלטלין. וכולם אינם קונים בתורת כסף!

ונראה שהיה עולה בדעתנו לומר שמטבע לעולם אינו נחשב מעשה קנין של חליפין אלא תמיד נותנים אותו כדמים למקח. ואפילו כאשר הלוקח מפרש שנתנו בתורת קנין חליפין ולא כדמים למקח, אנן סהדי [אנו כעדים] שאין כוונתו אלא בתורת דמים למקח ולפיכך אינו קונה.

204. והיינו כשפירש שנתנו בתורת קנין סודר או כנעל [כתב תוס' הרא"ש שכן נראה מרש"י,

מציעא מז א] שהחליפין נעשים בכליו של הקונה. וכן נפסק להלכה. ואף רש"י פירש את משנתנו כדבריו.

[אולם דעת לוי שחליפין נעשים בכליו של המקנה, עיין ב"מ שם. ותוספות כאן מפרשים כיצד יש לבאר את משנתנו לדעתו].

200. כך פירש רש"י.

הרשב"א תמה על כך: היה ראוי למשנתנו לומר "כיון שזכה זה [המוכר במעות] זכה זה [הלוקח] בחליפיו"! ומדוע משנתנו מדברת על חיוב האונסין [שזה רק תוצאה מהמקח ולא המקח עצמו]?

והביא שרבנו תם גורס "כיון שזכה זה נתחייב בחליפיו" [בלא המילה "זה" השניה] והיינו שכיון שהמוכר זכה במעות התחייב לתת את החפץ שנקנה בחליפיו ללוקח. [מפני שזכה בו]. ואינו יכול לחזור בו. [גירסא זו מובאת אף בתוספות].

201. כלומר: מדוע משנתנו דברה דקוא במטבע ולא בשאר דברים שאינם "נעל" ולא הוזכרו בפסוק?

ומבאר התנא: "כיצד"?

שמטבע יכול לפעול קנין חליפין, ויש אומרים שאינו יכול. (206)

[ובפשטות, שאלת "כיצד" מתייחסת לרישא, וכך שואל התנא: כיצד מטבע נעשה חליפין?]

ונפסק להלכה, שמטבע אינו יכול לפעול חליפין. (207) והגמרא מקשה על כך מדברי משנתנו:

אבל, מתוך תשובת התנא שלפנינו ניכר שלא זו היתה שאלתו. והגמרא להלן תבאר את שאלת התנא "כיצד".

והויגן בה: חליפין, מאי ניהו? קנין החליפין שהוזכר בתחילת המשנה, במה נעשה? הרי במטבע הוא נעשה! (208)

על כל פנים, בתשובתו התנא מבאר אופן נוסף של קנין חליפין]:

אם כן, האם שמע מינה ממשנתנו שמטבע נעשה חליפין. ויש לתמוה כיצד זה נפסק במסכת בבא מציעא שמטבע אינו נעשה חליפין?!

החליף שור בפרה או חמור בשור –

ומתציגן: אמר רב יהודה: "כל הנעשה דמים באחר" אינו קנין חליפין במטבע, אלא יש לפרש זאת בדרך אחרת:

כיון שזוכה זה, בשעה שבעל הפרה משך את השור [או בשעה שבעל השור משך את החמור], באותה שעה נקנו חליפיו לחברו. לפיכך, נתחייב זה [חברו] באונסי חליפיו.

גמרא:

הכי קאמר, כך התכוין התנא לומר: כל "הנישום דמים באחר", כל דבר שכאשר הקונה נותנו למוכר בתורת דמים אין לו ערך ידוע מכח עצמו אלא צריך לשומו בדבר אחר, והיינו, כל החפצים, מלבד מטבע, אין

במסכת בבא מציעא (205) נחלקו אמוראים אם מטבע יכול לפעול קנין חליפין: יש אומרים

בכך שיש עליו טיבעו בצורה שנתנה בו המלכות]. ויתכן שהצורה תהבטל. שהמלך יגזור שלא ישתמשו במטבעות שמוטבעות בצורה הזאת. והרי זה כדבר שאינו מסוים [כלי שאינו שלם]. והגמרא דורשת ממה שהוזכר בחליפין "נעל" שאין קונים אלא בדבר המסוים כ"נעל", ולא בדבר שאינו מסוים [על פי הגמרא בכבא מציעא מה ב ורש"י שם].

וכן פירש הרשב"א בשם רבנו תם].

ור"י אומר שאפילו אם לא אמר בפירוש שנתנו בתורת סודר, אם נתנו למוכר על מנת להחזירו לו לאחר הקנין, הרי גילה דעתו שמתכוין לקנות בקנין סודר, שדרך החזירו לאחר הקנין. [הובא ברשב"א ותוספות הרא"ש]. ועיין פירוש נוסף בחידושי הרשב"א.

205. מה ב – מו א.

207. ב"מ מו א.

208. ביארנו את הגמרא לפי הגירסא שלפנינו. ורש"ש הגיה את לשון הגמרא "כל הנעשה דמים

206. מפני שדעתו של מקבל מטבע היא על הצורה שבו [כלומר: אינו מקבלו בתורת הערך שבמתכת שבו. אלא בתורת הערך שמתוסף בו